

Nationellt kompetenscentrum anhörigas yttrande avseende Genomförande av Balansdirektivet – balans mellan arbete och privatliv för föräldrar och anhörigvårdare SOU 2020:81

Diarienummer: A2020/02669

Det är av stor betydelse att anhöriga ges en reell möjlighet till balans mellan arbete och privatliv för föräldrar och anhörigvårdare. Det svenska välfärdssystemet är på många sätt unikt i ett internationellt perspektiv. Men vad avser anhörigvårdare är den rådande situationen inte tillfyllest. Undersökningar visar tydligt att personer vilka ger stöd till anhöriga har en hög sjukfrånvaro i egen ohälsa, stressrelaterad ohälsa och sjukdom. Ett stort antal anhöriga går ned i arbetstid eller säger upp sin anställning för att kunna ge stöd och omsorg till närstående. Det gäller framförallt kvinnor. Det innebär negativa konsekvenser för den enskilda och för samhället i stort. I förlängningen ger det också negativa ekonomiska konsekvenser genom minskad pension.

Den befolkningsstudie angående anhörigomsorg som Nationellt kompetenscentrum anhöriga genomförde hösten 2018 visar att 8% av anhöriga bedömer sin hälsa som dålig eller mycket dålig. Det är nästan dubbelt så vanligt som hos personer i samma åldrar som ej ger omsorg till en närstående. Bland dem är det 5% som uppger att de bedömer sin hälsa som dålig eller mycket dålig. Var femte anhörig (20%) anger att det ofta eller mycket ofta känns psykiskt påfrestande. Uppskattningsvis har 150 000 anhöriga minskat sin arbetstid. Av dessa har 35 000 anhöriga helt slutat arbeta. Av anhöriga i åldern 18 till 44 år uppger var femte att de har ekonomiska problem på grund av att de ger omsorg till en närstående. Mer än hälften av de anhöriga under 65 år önskar att de kunde få någon form av ekonomiskt bidrag eller stöd.¹

I bedömningen av direktivet hänvisar utredningen till att förslag om 5 dagar ledigt för anhörigvårdare motsvaras av den svenska möjligheten till närståendepenning. Men det är enligt vår mening inte helt tillfyllest då lagstiftarens intentioner med närståendepenningen i förhållande till praxis inte är i överensstämmelse. Vi menar därför att denna fråga bör behandlas och utredas i särskild ordning.

Det finns ett stort behov av ökade informationsinsatser och stöd för anhörig att ansöka om närståendepenning. Vi kan konstatera att det är en mycket liten andel som idag ansöker om närståendepenning. Det kan vara i motsvarande grad, troligen mer omfattande, som idag är rådande avseende bostadstillägg för äldre personer. Kunskap, information och stöd kan – förutom ett ansvar för ansvariga myndigheter – även vara ett lämpligt uppdrag för Nationellt kompetenscentrum för anhöriga tillsammans med idéburna organisationer att genomföra, under förutsättning att tillräckliga medel tillförs.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga (Nka) arbetar sedan 2008 på uppdrag av Socialdepartementet via Socialstyrelsen som ett nationellt kunskapscentrum för anhörigfrågor. Nka:s uppdrag är att vara ett expertstöd till kommuner, regioner och enskilda utförare för att utveckla och införa anhörigstöd. I Nka:s uppdrag ingår att vara en länk mellan praktik och

¹ Nationellt kompetenscentrum anhöriga (i manus), Anhörigskap, anhörigomsorg och anhörigstöd, en nationell kartläggning 2018. Kalmar.

forskning, utveckla, utvärdera och sprida metoder och verktyg för anhörigstöd och vara en nordisk och internationell kontaktpunkt inom området.

Utredningens bedömningar och förslag

Direktivets krav på rätt till betald ledighet i samband med ett barns födelse är uppfyllt i svensk rätt.

Nka stödjer utredningens bedömning.

Det behövs inte några lagändringar för att genomföra direktivets bestämmelser om tidsfrister för anmälan, skriftlig motivering vid uppskjuten föräldraledighet och rätt att begära uttag av föräldraledighet på flexibla sätt.

Nka stödjer utredningens bedömning.

Det finns inte något behov av att ytterligare anpassa rätten till föräldraledighet för adoptivföräldrar, föräldrar med funktionsnedsättning eller föräldrar till barn med funktionsnedsättning eller långvarig sjukdom.

Nka stödjer delvis utredningens bedömning.

Nka erfar att det finns stora skillnader i behov beroende på vilken funktionsnedsättning barnet har samt att vid vård av barn finns andra omfattande behov som inte beror på sjukdom utan på funktionsnedsättningen. Nka menar att det är viktigt att skilja på funktionsnedsättning, flerfunktionsnedsättning och sjukdom. I detta sammanhang vill Nka även understryka att assistansinsatsernas omfattning och utformning har stor betydelse.

Nka menar också att det är positivt med möjligheten att förlänga "VAB" till 16 år men att barn med funktionsnedsättning kan sakna möjlighet att ta hand om sig själva vid sjukdom även efter 16 år fyllda.

Direktivets krav på rätt till ledighet för vård av anhörig är uppfyllt i svensk rätt.

Nka delar delvis utredningens bedömning att svensk lag uppfyller Balansdirektivets krav. Det föreligger inga hinder för medlemsstater att höja ambitionsnivån eller förtydliga lagstiftarens intentioner i de fall där praxis utvecklats i motsatt riktning till gällande lag. Idag erfar Nka att lagstiftarens intention i enlighet med vad bl.a. utredningen beskriver inte uppfylls. Nka menar också att det långsiktigt krävs en förändring av rätten till ledighet för vård av närstående så att denna utgår ifrån behov istället för ett snävt sjukdomsbegrepp kopplat till palliativ vård. Vilket nu är fallet.

Nka:s mening är också att ett nödvändigt första steg är att tydliggöra kraven för ledighet för vård av närstående inte endast avser palliativ vård. Den praxis som idag tillämpas innebär att ledighet/ersättning i regel kommer ifråga först i livets absoluta slutskede. Allvarlig sjukdom och progressionen av denna kan skilja sig åt både avseende tid och individ. I vissa fall kan den allvarliga sjukdomens konsekvenser och behov hos anhöriga ligga tidigt i förloppet och inte i livets slutskede. Vid t ex demenssjukdomar, som är dödliga sjukdomar, kan anhörigas behov av ledighet vara som störst i en tidig del av sjukdomens förlopp. Bedömning av när ett palliativt

skede inträder kan också medicinskt vara komplicerat. I den information som anges hos Försäkringskassan framgår en betydligt snävare tolkning av lagen än vad som uttrycks i denna utredning. Det finns många fler sjukdomstillstånd och funktionsnedsättning som är mycket allvarliga och där den drabbade kan behöva stöd och vård från närstående som till exempel stroke, hjärtinfarkt och psykos.

Statistiken för uttag av närståendepenning visar ett betydligt lägre uttag än vad som kan förväntas finnas behov för. För år 2019 visar Försäkringskassans statistik att 11 706 kvinnor (71, 6 procent) och 4 641 män (28,4 procent) uppbar närstående penning.²

Se även Nka:s inledande synpunkt avseende direktivets 5 dagar ledighet för anhörigvårdare.

Direktivets krav på rätt till frånvaro på grund av force majeure är uppfyllt i svensk rätt.

Nka delar utredningens bedömning.

Juridisk bedömning: Ingen invändning.

Det behövs lagändringar för att genomföra direktivets bestämmelser om flexibla arbetsformer.

Nka delar utredningens bedömning med tillägget att arbetsgivarens ställningstagande ska förklaras skriftligt, anpassas så att mottagaren har en rimlig möjlighet att förstå beslutet. Det bör ställas krav på arbetsgivaren att kunna erbjuda andra arbetsuppgifter som medger flexibla arbetsformer där så är möjligt.

Det behövs inte några lagändringar för att genomföra direktivets bestämmelse om fastställelse om vad som ska gälla för anställningen under pappaledighet, föräldraledighet, ledighet för vård av anhörig eller frånvaro på grund av force majeure. Detsamma gäller för direktivets bestämmelse om att anställningsförhållandet ska bibehållas under sådan tid.

Nka delar utredningens bedömning med tillägget att tillämpningen av dessa regler bör följas upp i syfte att säkerställa att regelverket är ett tillräckligt och tydligt stöd för att motverka diskriminering. En sådan uppföljning ska även bedöma tillämpningen av regelverket utifrån yrke, kön, etnicitet, funktionsnedsättning, nationell minoritet, sexuell läggning och ålder.

Arbetstagarnas rättigheter bevaras under ledigheterna.

Nka delar utredningens bedömning med tillägg om vad som sägs ovan.

² Försäkringskassan, publicerad i SCB Jämställdhet <https://www.scb.se/hitta-statistik/temaomraden/jamstallldhet/jamn-fordelning-av-det-obetalda-hem--och-omsorgsarbetet/narstaendepenning-och-vardbidrag/personer-med-narstaendepenning-20002019/>

En rätt att återgå till samma eller likvärdigt arbete och åtnjuta eventuella förbättringar.

Det ska införas en bestämmelse i lagen om ledighet för närståendevård om att en arbetstagare ska ha rätt att återgå till samma eller likvärdigt arbete efter ledigheten. Arbetstagarerna ska också ha en rätt enligt den lagen att ta del av de eventuella förbättringar som inträffat under ledigheten.

Nka delar utredningens bedömning och förslag med tillägg som vad som anges ovan.

Förbudet mot mindre gynnsam behandling ska avse även flexibla arbetsformer.

Nka delar utredningens bedömning.

Det ska framgå av bestämmelserna om skydd mot uppsägning i föräldraledighetslagen och lagen om ledighet för närståendevård att de även avser flexibla arbetsformer.

Nka delar utredningens förslag.

Det behövs inte några ändringar för att skydda arbetstagare mot förberedelse till uppsägning.

Nka delar utredningens bedömning.

Om en arbetstagare gör gällande att han eller hon har blivit uppsagd eller avskedad av skäl som har samband med föräldraledighet, ledighet för vård av närstående eller en begäran om flexibla arbetsformer ska arbetsgivaren vara skyldig att på arbetstagarens begäran uppge de omständigheter som åberopas som grund för uppsägningen eller avskedandet även när det gäller anställda som inte omfattas av anställningsskyddslagen. Om arbetstagaren begär det och gör gällande ett samband med föräldraledighet eller ledighet för vård av närstående ska uppgiften vara skriftlig. Bestämmelser om detta ska föras in i föräldraledighetslagen och lagen om ledighet för närståendevård.

Nka delar utredningens förslag.

En bevislätnadsregel i lagen om ledighet för närståendevård införs.

Nka delar utredningens förslag.

Det behövs inte några lagändringar för att genomföra direktivets bestämmelse om sanktioner.

Nka delar utredningens bedömning.

En arbetsgivare ska inte få utsätta en arbetstagare för repressalier på grund av att han eller hon har anmält eller påtalat att arbetsgivaren har handlat i strid med föräldraledighetslagen, lagen om ledighet för närståendevård eller lagen om rätt till ledighet av trängande familjeskäl.

Nka delar utredningens förslag.

Det behövs inte några lagändringar för att genomföra direktivets bestämmelser om skydd mot ogynnsam behandling eller ogynnsamma följder för arbetstagarnas företrädare.

Nka delar utredningens bedömning.

Diskrimineringsombudsmannen ska ges utökad talerätt.

Nka delar utredningens förslag.

Utvidgade sekretessbestämmelser.

Bedömning

Det behövs inte några särskilda informationsinsatser.

Nka delar utredningens bedömning

I utformandet av detta remissvar har möjliggöraren/praktikern Susanne Rolfner Suvanto, juristen Maria Nyström Agback, journalisterna Agneta Heins och Josefine Göransson, liksom övriga medarbetare och styrgruppsmedlemmar vid Nka i samverkan med undertecknade deltagit. Det har genomförts två digitala hearingar med totalt 15 deltagare från kommuner, enskilda utförare och idéburna organisationer för att diskutera betänkandet och inhämta synpunkter, se bilaga. Vid dessa hearingar har deltagarnas synpunkter på utredningens bedömningar och förslag, vad de bedömer att det kommer att innebära för anhöriga och förslag på åtgärder behandlats.

För Nationellt kompetenscentrum anhöriga
Kalmar dag som ovan

Lennart Magnusson
Verksamhetschef, docent
lennart.magnusson@anhoriga.se
Tel: +46 480 41 80 21

Elizabeth Hanson
FoU-ledare, professor
elizabeth.hanson@anhoriga.se
Tel: +46 480 41 80 22

Bilaga: Medverkande vid digitala hearingar för att diskutera förslaget till ny socialtjänstlag.

Nationellt kompetenscentrum anhöriga

Box 601, 391 26 Kalmar
Telefon 0480-41 80 20
www.anhoriga.se

Deltagarlista för medverkande vid de två hearingar som genomfördes den 25 mars 2021

Mari Almgren	Hjärnkraft	Möjliggörare
Anette Svensson	Demensförbundet	Förbundskonsulent
Jenny Kindgren	Riksförbundet Attention	Verksamhetsutvecklare Anhörigstöd
Susan Svenman	Västerås stad	Anhörigkonsulent
Ann-Marie Högberg	Anhörigas Riksförbund	Ordförande
Ritva Gough	Nka	Forskare
Klas	Fub Södra Sörmland	FUB
Britta Lundkvist	Addendum AB	VD
Ann-Charlotte Thulin	Norrköpings kommun	Anhörigkonsulent
Britt Eriksson	Norrköpings kommun	Anhörigkonsulent
Anett Karlsson	Anhörigas Riksförbund	Verksamhetsansvarig / Ombudsman
Michael Nystås	Anhörigas Riksförbund	Kommunikatör
Anett Karlsson	Anhörigas Riksförbund	Verksamhetsansvarig / Ombudsman
Annica Thomsson	Anhörig- och kunskapscenter, Norrköpings Kommun	Anhörigkonsulent
Maria Nimrodsson	FUB Norrköping	föreningskonsulent FUB